

Jana Vojtíšková

**Knihy kšaftů královských měst ze středních a východních Čech (aktuální metodika diplomatického výzkumu raně novověké pramenné materie)**

**The registers of testaments of royal towns from central and eastern Bohemia (current methodology of diplomatics research of early modern source material)**

Knihy kšaftů náleží k pramenům, které jsou badatelské obci velmi dobře známy. Předkládaná studie představila tento typ pramenů pohledem diplomatiky, přičemž se soustředila na prezentaci aktuální metodiky výzkumu, kterou autorka příspěvku rozvíjí ve vlastních pramenných sondách a do níž zasvěcuje při vedení absolventských prací i studenty Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. I když článek teritoriálně shrnuje nejvýznamnější výsledky výzkumu vybraných testamentárních knih z oblasti středních a východních Čech, může být východiskem pro studium tohoto typu pramenů i v dalších oblastech Čech. S velkou opatrností je třeba zkoumat zejména knihy kšaftů z doby před vydáním Koldínových Práv městských (1579). Při překročení formálního diplomatického rozboru je možno velmi úspěšně rozvinout kontextuálně pojatý výzkum, jehož výsledky mohou významně přispět k poznání kulturního vývoje sledované lokality v nejširším slova smyslu. Pod takto široce chápané kulturní dějiny je vedle výzkumu měšťanských domácností a zbožných odkazů možno mj. zahrnout i rekonstrukci dobové městské kanceláře a před přijetím Koldínových Práv i transformaci okruhů městského práva. Předpokladem je aplikace interdisciplinárního výzkumu v účelně vymezeném dobovém kontextu. I když s vydáním Koldínových Práv klesá počet zakládaných knih kšaftů, neboť kšafty byly s ohledem na ustálení dobové praxe uzavírány spíše jen v případě nějaké komplikované rodinné situace či v případě zbožných odkazů, zůstávají tyto prameny velmi cenným zdrojem rozmanitých informací, a je proto na místě věnovat i jim náležitou badatelskou pozornost. Také u těchto knih testamentů by však měla být nejprve provedena komplexní diplomatická analýza pramene, stanovující jeho historickou hodnotu a výpovědní potenciál.

*The registers of testaments belong to historical sources that are very well known to the research community. The study presented this type of sources through a diplomatic perspective, focusing on the presentation of the current research methodology, which the author of the contribution develops in her own source probes and into which she dedicates students of the Faculty of Arts of the University of Hradec Králové while conducting her graduate work. Although the article summarizes territorially the most important research results of selected testamentary registers from Central and*

*Eastern Bohemia, it may be a starting point for studying this type of historical sources in other areas of Bohemia. In particular, the registers of testaments from before the publication of Koldín's City Rights (1579) should be examined with great care. If the formal diplomatic analysis is exceeded, contextual research can be developed very successfully, the results of which can contribute significantly to the knowledge of the cultural development of the observed site in the widest sense. Under such a widely understood cultural history, in addition to the research on townsmen households and pious legacies, the reconstruction of the period city office and, before the adoption of Koldín's Rights, the transformation of the municipal law circuits can be included. The premise is the application of interdisciplinary research in a purposefully defined period context. Although with the publication of Koldín's Rights the number of established registers of testaments decreases, because testaments were rather concluded only in the case of some complicated family situation or in the case of pious legacies, these historical sources remain a very valuable resource materials of diverse information, and it is therefore important to give them appropriate research attention as well. But also for these testament registers, a comprehensive diplomatics analysis of every source should first be made, establishing its historical value and narrative potential.*

Hana Jordánková – Ludmila Sulitková

## **Diplomaticky, právně i obsahově unikátní testament jedné brněnské měšťanky z roku 1595**

**Diplomatically, legally and in content-unique testament of a Brno townswoman from 1595**

Barbora Střelická ze Střelice byla jedinou mezi brněnskými testátory (čímž je myšlena nejen ženská, ale i mužská populace), která si přímo určila písaře, přičemž jeho původ z Hustopečí zůstává zahalen tajemstvím. Detailní rozbor jejího posledního pořízení po stránce diplomatické, obsahové i právní v kontextu dochovaných brněnských testamentů předmětné doby odhalil mnohé zvláštnosti. Ačkoli její poslední vůle evidentně svědčí o doslova hrdé příslušnosti k měšťanskému stavu, byla po 6 let (1581–1587) provdána za příslušníka nižší šlechty Floriána Pravětického (toho ale byla až druhou (?) ženou). Neuvádí sice žádný svůj pozemkový majetek na venkově, ale sumy uvedené v jejích pozůstalostních odkazech překvapují svou výší i zaměřením – zcela mimořádné jsou odkazy mnoha brněnským církevním institucím, jimiž pamatovala na spásu své duše. Zřejmě nešlo o pózu, ale o skutečně bohabožnou ženu, která například také pamatovala na českou kapli u farního kostela sv. Jakuba i na „učení“ jednoho z mimobrněnských sirotků. Na druhé straně překvapuje její nepochybná orientace v brněnských poměrech (a známosti s předními konšely, neoplývajícími však právě příkladnou morální pověstí) a také ve vyšších společenských kruzích, která jí zřejmě dovoľovala pouštět se do úvěrového podnikání. Je také jedinou brněnskou ženou předbělohorského období, která si v testamentu vymínila pochování ve farním kostele a pořízení „tabule“ k hrobovému místu na náklady vykonavatelů závěti. Nepochybně tedy šlo o cílevědomou a velmi zajímavou měšťanku, navíc cizího (nejspíše slezského) původu, jejíž památka zůstává mezi gotickými klenbami brněnského farního kostela dodnes tiše přítomna.

*Barbora Střelická from Střelice was the only one among the early testators from the City of Brno (meaning not only the female but also the male population), who directly intended a scribe, since his origin from Hustopeče remain shrouded in mystery. A detailed analysis of her last will in diplomatic, content and legal terms in the context of the surviving testaments from Brno of the time, revealed many peculiarities. Although her last will evidently proves her literally proud affiliation with the townsmen class, she was married for 6 years (1581–1587) to a member of the lower nobility, Florián Pravětický (but she was only his second (?) wife). She does not list any of her land holdings in the countryside, but the sums mentioned in her estate legacies surprise with their amount and aiming – quite extraordinary are heritages to many church institutions in Brno, through which she remembered the salvation of her*

*soul. It was obviously not a pose, but she was a truly God-fearing woman who, for example, also remembered the Czech chapel at the parish church of St. James even on the „apprenticeship“ of one of the orphans living outside from Brno. On the other hand, it surprises her undoubted orientation in the city relationships (and acquaintances with leading town councillors, but them with not exactly exemplary moral credentials), and also in higher social circles, which seemed to allow her to go into the credit business. She is also the only one woman of the period before the Battle of the White Mountain who in testament requested burial in the parish church and the acquisition of a „board“ to the grave site at the expense of the executors of her last will. She was undoubtedly a purposeful and very interesting townswoman, moreover of foreign (most likely Silesian) origin, whose memory still remains quietly present among the Gothic vaults of the parish church of Brno.*

*Kristína Sedláčková*

## **Testamentární praxe v královském městě Litoměřicích na přelomu 16. a 17. století aneb domnělý a nepořádný kšaft Mikuláše Hlávky**

**A testamentary practice in the royal city of Litoměřice at the turn of the 16<sup>th</sup> and 17<sup>th</sup> century or the imagined and messy testament of Mikuláš Hlávka**

Předkládaný příspěvek nabízí dvě témata: nejprve popisuje podobu dochovaných originálů testamentů z přelomu 16. a 17. století pro královské město Litoměřice, o nichž se doposud nevědělo, poté upozorňuje na potřebu studovat kšafy v konfrontaci a komparaci s jinými dochovanými prameny jako jsou např. soudní akta.

Originály kšaftů byly psány na papírový arch, který byl následně složen do „obálky“ a zapečetěn. I přes velké ztráty se jedná o důležitý soubor měšťanských pečeti. Vedle toho je zajímavý celkový layout dokumentu (jednoduché zdobné iniciály, zvýraznění invokace či intitulace, vlastnoruční podpisy kšaftujících či dožádaných osob). Pro bližší poznání testamentární praxe v Litoměřicích jsou důležité záznamy na „obálce“. Zpravidla se jednalo o tři zápisy, jež nás informují, jak bylo s testamenty manipulováno a jaký byl časový interval mezi sepsáním, podáním či publikováním kšaftu a za jakých okolností k tomu docházelo.

Ačkoliv četba jednotlivých kšaftů a následných záznamů o jejich podání a publikování, v nás vyvolává představu, že se jednalo o bezpečný právní akt, který kšaftujícím zajišťoval pokojné předání majetku vybraným dědicům, pohled do soudních knih tuto jistotu značně narušuje. Autorka příspěvku vybrala jeden příklad, který rozebírá podrobněji. Ukazuje na něm složitost právní situace na přelomu 16. a 17. století, kdy se kmetská stolice brání ze všech sil svému císařem připravovanému zániku a o to víc zdůrazňuje svoji výjimečnost a nepostradatelnost, zatímco mezi litoměřickými obyvateli se již šíří znalost Koldínových městských práv. Dochází tak ke střetu dvou právních okruhů, staroměstského a litoměřického (magdeburského). V důsledku toho se spory často přesouvají k apelačnímu soudu do Prahy. Zatímco kmetští soudci u něj hledají oporu a podporu svého výjimečného postavení a potvrzení svých starobylých práv, litoměřičtí měšťané se již snaží opírat o Koldínův zákoník, který jim na jedné straně nabízel větší volnost odkazovat své majetky v rámci rodiny, jak ji vnímáme dnes, (ne z pohledu pokrevní příbuznosti) a na druhé straně jim umožňoval flexibilnější vysvědčování kšaftů prostřednictvím dvou svědků, nikoli v přítomnosti zástupců kmetské stolice. Rozebíraný proces tak ukazuje, že na prahu roku 1610 již kmetská stolice, resp. ji nahrazující šestisoudcové, ztrácí na svém výjimečném postavení a pozvolna se prosazuje právo staroměstské.

*Presented contribution offers two themes: first, it describes the form of surviving original testaments from the turn of the 16<sup>th</sup> and 17<sup>th</sup> centuries for the royal city of Litoměřice, which were not yet known, then it draws attention to the need to study testaments in confrontation and comparison with other preserved sources such as judicial files.*

*Originals of testaments were written on a paper sheet, which was then folded into an „envelope“ and sealed. Despite the heavy losses, it concerns of an important set of townsmen seals here. In addition, the overall layout of the document is interesting (simple decorative initials, highlights of invocation or intitution, handwritten signatures of testators or demanded persons). For a closer understanding of the testamentary practice in Litoměřice, the entries on the „envelope“ are important. As a rule, there were three entries informing us how the testaments were manipulated, and what the time interval was between writing, filing, or publishing the testament, and under what circumstances this occurred.*

*Although reading the individual testaments and subsequent records of their filing and publishing gives us the idea that this was a secure legal act that ensured that the testators passed the property peacefully to their chosen heirs, looking at the court registers greatly undermines that certainty. The author of the contribution selected one example, which she discusses in more detail. It shows the complexity of the legal situation at the turn of the 16<sup>th</sup> and 17<sup>th</sup> centuries, when the Old Men Tribunal resists with all its might the emperor's impending demise, all the more emphasizing its exceptionalism and indispensability, while knowledge of Koldín's urban rights is already spreading among Litoměřice's inhabitants. There is thus a clash of two legal circuits, that of the Old Town and the new, Litoměřice's (Magdeburg's). As a result, disputes often move to the Court of Appeal in Prague. While the Old Men judges seek from him the support and the pillar of their exceptional position and the affirmation of their ancient rights, the inhabitants of Litoměřice are already seeking to rely on the Koldín Code, which offered them, on the one hand, greater freedom to refer their properties within the family as we perceive it today (not from the perspective of blood kinship) and, on the other hand, allowed them more flexible certification of testaments through two witnesses, not in the presence of representatives of the Old Men Tribunal. The process discussed in the contribution thus shows that, on the threshold of 1610, the Old Men Tribunal, or the replacing it with six judges, loses its exceptional status and gradually asserts the Old Town law.*

Zuzana Dziová

*„Wiewohl ihr jeziger Mann sie nicht gebührlich verhalten,  
nichtsdesto weniger will sie solches alles vergessen,  
und verläst ihm alles und jedes...“*

## **Manželia a deti v testamentoch prešovských mešťanov v 2. polovici 17. storočia**

**Marriage couples and children in testaments  
of Prešov's townsmen in the second half  
of 17<sup>th</sup> century**

Príspevok ponúka skrz odpisy posledných vôlí pohľad do rodinných vzťahov obyvateľov Prešova v období rokov 1661–1700. Práve v závetoch totiž často nájdeme v rámci manželských vzťahov vyznania lásky, poďakovania za vernosť, starostlivosť a pomoc. Nájdeme tu však aj sťažnosti na svojho životného partnera a teda zápisy dosvedčujúce, že ani v 17. storočí sa ľuďom nevyhýbali manželské problémy. Podobne je to aj vo vzťahu rodičov a detí. Aj tu rodičia ďakovali svojim deťom za starostlivosť a pomoc, ale ani vtedajším súčasníkom sa nevyhli problémy vo vzťahu s deťmi. S tým súvisí aj bližšia analýza poslednej vôle Leonarda Hieronymidesa, ktorý mal veľmi pekný vzťah so svojimi dvoma dcérami a veľmi komplikovaný vzťah so svojimi dvomi synmi. Rovnako tak v závetoch nájdeme aj zápisy týkajúce sa hľadania vhodného opatrovníka a poručiteľa pre nedospelé deti. Osobitná pozornosť je venovaná problematike nevlastných detí, ich interakcií s nevlastnými rodičmi a ich zaopatreniu. Z celkového pohľadu tak predkladaná štúdia dáva čitateľovi zároveň aj možnosť zhodnotiť dokumentačnú a výpovednú hodnotu poslednej vôle ako prameňa pre výskum dejín rodiny v Prešove z historicko – právneho pohľadu a z pohľadu vzťahov.

*The contribution offers, through the composing of the last wills, a view of the family relations of the inhabitants of Prešov between 1661 and 1700. It is in wills that we often find, within the framework of marital relations, a confession of love, thanks for fidelity, care and assistance. However, we will also find complaints about their life partner, and therefore records which show that people were not spared from marital problems even in the 17<sup>th</sup> century. It is similar in the relationship between parents and children. Here, too, parents have thanked their children for their care and help, but even the contemporaries of that time have not been spared from the problems of the relation with children. Related to this is a closer analysis of the last will of Leonard Hieronymides, who had a very nice relationship with his two daughters, and a very complicated relationship with his two sons. Similarly, in testaments we will also find entries concerning the search for a suitable carer and guardian for immature children. Particular attention is paid to the issue of stepchildren, their interaction with*

*stepparents and their provision. From an overall point of view, the presented study also gives the reader the opportunity to assess the documentary and testimonial value of the testament as a historical source for research into family history in Prešov from a historical and legal point of view and from a relationship perspective.*



Marie Ryantová

## **Testamenty a pozůstalostní spisy nižšího duchovenstva pražské arcidiecéze z let 1694–1734 – jejich struktura a vyřizování**

**Testament and probate files of the lower clergy of the archdiocese of Prague from 1694 to 1734 – their structure and processing**

Jedním z dokladů rozšiřování písemné praxe v novověku se stalo také vyřizování pozůstalostí a odkazů zemřelých duchovních, které se týkalo jejich soukromého majetku. Arcibiskupská konzistoř, ve snaze zamezit možnosti vzniku četných sporů a zajistit si zmíněné prostředky, se poměrně brzy začala snažit tyto záležitosti ovlivnit, a proto postupně vydávala různá nařízení, s jejichž pomocí chtěla podpořit iniciativu duchovních v této záležitosti a proces vyřizování pozůstalosti nějakým způsobem usměrnit. Tato nařízení byla vydávána zejména od druhé poloviny 17. století v rámci tzv. jarních či podzimních patentů, jejichž množství postupně narůstalo a týkaly se nejrozličnějších záležitostí. Pokud jde o pozůstalostní agendu, zaměřovala se příslušná nařízení nejen na vlastní projednávání dědictví, ale mnohá z nich věnovala pozornost přímo jednotlivým dokumentům, spojeným s úmrtím duchovního a potřebným pro zdárný průběh exekuce pozůstalosti, a upřesňovala způsob i postup jejich vyhotovování. Respektování těchto nařízení přitom souviselo s upevněním a rozvojem církevní správy na nejnižším stupni. Dochované písemnosti dokládají, že příslušným nařízením a jejich dodržování byla postupně věnována důkladnější pozornost, takže se průběh pozůstalostního řízení v průběhu doby zdokonaloval. Projevilo se to i v nárůstu počtu sepsaných testamentů, třebaže jejich včasné vyhotovování nadále zůstávalo problémem, což však souviselo nejen s odkládáním „posledních věcí člověka“ až na dobu bezprostředně hrozící smrti, ale i s obavami, aby výsledný dokument neztratil platnost. Vyšší nároky byly postupně vznášeny zejména na podobu inventáře pozůstalosti, který přinášel přehled o zanechaném majetku, ale současně sloužil jako pomůcka pro jeho rozdělení, a úkolem jeho autorů bylo zpracovat soupis podle jednotlivých tematických skupin a navíc doplnit i peněžní odhad všech položek. Důsledkem toho byl nejen vznik rozsáhlejších dokumentů, ale také delší doba jejich vytváření a v souvislosti s tím mnohdy i pozdější zaslání inventářů a případně i zpráv o úmrtí na konzistoř, někdy se prodlužovala i doba vyřizování celé pozůstalosti. Postupně přibývalo i dalších dokumentů v podobě žádosti o konfirmaci testamentu, zatímco naopak zprávy o vyřízení pozůstalosti jsou zachovány ve snižujícím se množství. Dochované písemnosti představují cenné soubory, které podávají cenné informace jak o procesu a průběhu vyřizování pozůstalostí, tak o samotných duchovních.

*The processing of estates and legacies of deceased clergy concerning their private property also became one proof of the spread of written practice in modern times. The Archiepiscopal Consistory, in an effort to avoid the possibility of numerous controversies and to secure the said funds, soon began trying to influence these matters, and therefore gradually issued various regulations with which it wanted to support the clergy's initiative in this matter and to direct the process of estate management in some way. These regulations have been issued especially since the second half of the 17<sup>th</sup> century under the so-called spring or autumn patents, which gradually increased in number and covered a variety of issues. With regard to the probate agenda, the relevant regulations focused not only on the actual deliberation of inheritances, but many of them paid attention directly to the individual documents associated with the death of the clergy and needed for the successful course of executing the estates, and specified the manner and procedure for producing them. Respect for these regulations had to do with the consolidation and development of church governance at its lowest ebb. The surviving documents show that more thorough attention has gradually been paid to the relevant regulations and to compliance with them, so that the progress of probate proceedings has been improved over time. This was also reflected in the increase in the number of written testaments, although their timely drafting continued to remain a problem, but this was linked not only to the postponement of the „last things of man“ until the time of imminent death, but also to concerns that the resulting document would not lose its validity. The higher demands were gradually raised in particular on the form of the estate inventory, which provided an overview of the left over property, but also served as an aid to its distribution, and the task of its authors was to draw up an inventory by thematic group and, in addition, to add a monetary estimate of all items. The consequence of this was not only the emergence of larger documents, but also the longer duration of their creation and, in connection with this, often the later sending of inventories and possibly reports of death to the consistory, sometimes extending also the processing time of the entire estate. Other documents have gradually been added, in the form of an application for confirmation of the testament, while, on the contrary, reports of the execution of the estate have been preserved in diminishing quantities. Preserved documents represent valuable files that give valuable information about both the process and progress of the estate and also about the clergy themselves.*

**Pavel Pumpr**

*„Post cuius obitum et testamentum confectum inventum est.“*

## **Testamenty kněží olomoucké diecéze z let 1746–1783**

**Testaments of the clerics of the Olomouc Diocese  
from 1746 to 1783**

Předložená studie zkoumá na základě analýzy 101 pozůstalostních spisů kněží olomoucké diecéze z let 1746–1783 praxi při sestavování testamentů kněžími a další osudy těchto závětí v rámci pozůstalostního řízení po smrti duchovních. Výzvy církevních orgánů k sepsání závětí byly ve většině případů (71 ze 101) úspěšné. Na to, zda kněz pořídil závěť, měl vliv jeho věk, zdravotní stav a s ním související okolnosti úmrtí, a především pak přístup klerika ke smrti. Většina duchovních pořizovala testament s vědomím blížícího se konce života, nejčastěji několik dní před smrtí. V rámci pozůstalostního řízení biskupská konzistoř kněžské závěti podrobovala revizi. Nedostatků bylo zjištěno jen v několika případech a i tehdy zpravidla konzistoř testament potvrdila. Z jejího pohledu nebyly totiž podstatné dílčí formální nedostatky, šlo jí především o principiální poslání testamentu. Proto také s ohledem na zbožné odkazy akceptovala závěti, které vykazovaly formální nedostatky. Jen zcela výjimečně konzistoř ze závažných důvodů platnost testamentu neuznala. Pokud byl testament potvrzen, stával se východiskem pro další nakládání s pozůstalostí, tedy pro její rozdělení mezi dědice. Celkově analýza dochovaných testamentů a dalších souvisejících písemností doložila, že ve sledovaném období a prostředí skutečně kněžský testament plnil funkci, kterou podle představ církevních orgánů plnit měl. Představoval tedy zaprvé akt víry, v jehož rámci kněží zbožnými odkazy pamatovali na spásu duše, zadruhé pak majetkoprávní pořízení, které mělo zajistit řádný a zbytečnými spory nezatěžovaný průběh pozůstalostního řízení. Na tom nic neměnil ani fakt, že v některých konkrétních případech nebylo možné kvůli nedostatečné čistě hodnotě pozůstalosti vyplatit všechny odkazy v plné míře, anebo že i navzdory existenci řádného testamentu mohlo být pozůstalostní řízení doprovázeno komplikacemi, případně i spory.

*The presented study examines, on the basis of an analysis of 101 probate files by the priests of the Olomouc Diocese from 1746–1783, the practice of drawing testaments by clerics and further fates of these last wills in probate proceedings after the death of clerics. The church authorities' calls for a drawing up testaments were successful in most cases (71 out of 101). Whether the cleric made a last will was influenced by his age, physical condition and the circumstances surrounding his death, and above all by the cleric's approach to death. Most clergy took testament with the knowledge of the impending end of life, most often a few days before death. As part of the probate*

*proceedings, the Episcopal Consistory reviewed these testaments. Deficiencies were found in only a few cases and even then, as a rule, the consistory such testaments confirmed. From the consistory's point of view, partial formal deficiencies were not essential; it was all about the principled mission of testament. Therefore, it also accepted, with regard to pious legacies, testaments which showed formal deficiencies. Only in very exceptional cases the consistory did not recognise the validity of the testament for serious reasons. If the testament was confirmed, it became the starting point for further treatment of the estate, that is, for its division among the heirs. Overall, an analysis of surviving testaments and other related documents demonstrated that, in the period and environment under review, the truly clerical testament fulfilled the function that the church authorities believed it should have performed. It therefore constituted, first, an act of faith in which clerics, by pious legacies, remembered the salvation of the soul, and, second, a property acquisition intended to ensure the proper and unnecessary litigation of the unburdened conduct of probate proceedings. This was not altered by the fact that, in some specific cases, it was not possible to pay all references in full because of the lack of net worth of estates, or that, despite the existence of a proper testament, probate proceedings could be accompanied by complications and, possibly, disputes.*

*Aleš František Plávek*

## **Struktura pozůstalostní agendy ve schwarzenberských archivech**

### **The structure of the inheritance agenda in the Schwarzenberg archives**

Způsobů, jimiž lze prokázat funkčnost historického archivního systému ve fondech schwarzenberských velkostatků ještě v současnosti je mnoho. Vezmeme-li jakoukoliv z osmi ukládacích rubrik a podrobíme-li ji detailní analýze, zjistíme, že vnitřní logika, s níž byl tento systém budován od přelomu 18. a 19. století, a v dalších desetiletích pečlivě udržován, funguje takřka dokonale. Hlavním důvodem je provázanost nejen uvnitř jednotlivých agend, ale také mezi nimi. Agenda pozůstalostní je ideálním příkladem, jak demonstrovat tento fakt na jednom typu úřední písemné produkce, navíc s evidentním přesahem do sociální skladby obyvatelstva, již aktivně reflektuje. Pozůstalostní spisy nereprezentují pouze dva nejznámější druhy písemné produkce, tedy inventáře a závěti, nýbrž celou řadu dalších dokumentů. Bez ohledu na postavení ve společnosti byly navázány jmenovitě na osoby, které se v souladu s tehdejšími životními normami snažily o přívětivější odchod z pozemského světa a ulehčení své duchovní situace i situace hmotné svých nejbližších. Chronologicky nejsou na své spodní hranici omezeny, naopak na své hranici horní končí s nástupem kapitalismu. Pochopitelně. Pozůstalostním záležitostí vymezili schwarzenberští archiváři samostatnou ukládací rubriku 5AE v rámci celkové správní agendy, která byla a je obsahově velice bohatá. Zastoupeny jsou v ní různé vrstvy tehdejšího obyvatelstva, od duchovních přes poddané až po osoby odjinud, ale zemřelé na tom kterém schwarzenberském panství. Bylo by však mylné se domnívat, že se pozůstalosti neobjevují ještě na jiných místech archivních souborů velkostatků. Kategorie, k nimž je při komplexně pojatém výzkumu zapotřebí přihlídnout, se nadto týkají i věcí církevních, poddanských a šlechtických.

Předložená práce si klade za cíl dostatečně popsat způsoby ukládání těchto písemností napříč celými fondy, jak v hlavní rubrice, ukázané na modelu treboňské tzv. staré registratury, tak v dalších subtypech ukládacích kategorií. Navíc objasňuje, proč se někdy až celé řady pozůstalostních spisů v současnosti již nemusejí nacházet v signované části archivního souboru. K potvrzení těchto premis bylo použito optimálně volené pramenné základny, představující různé typy historických dokumentů z osmi fondů schwarzenberských velkostatků z někdejších horních jihočeských a dolních severočeských knížecích majetků. K dokreslení některých popisovaných jevů bylo použito také konkrétních pozůstalostních případů, výběrově se stručným popsáním problematiky jejich aktérů.

*The ways, in which the functionality of the historical archival system can be demonstrated in the funds of the Schwarzenberg manor farm estates till now, are still numerous. Taking any of the eight storage sections and subjecting them to detailed analysis, we find that the internal logic with which this system has been built since the turn of the 18<sup>th</sup> and 19<sup>th</sup> centuries, and carefully maintained over the next few decades, works almost perfectly. The main reason is the interconnection not only within individual agendas, but also between them. The probate agenda is an ideal example of demonstrating this on one type of official written production, in addition to an obvious overlap with the social structure of the population, which it actively reflects. Probate files represent not only the two most famous types of written production, namely inventory and last wills, but a variety of other documents. Regardless of their position in society, they were linked by name to persons who, in accordance with the norms of life at the time, sought a more welcoming exit from the earthly world and the relief of their spiritual situation as well as the material situation of their loved ones. Chronologically, they are not limited to their bottom line; on the contrary, they end up on their top line with the arrival of capitalism. Understandably. For probate matters, archivists of Schwarzenbergs have defined a separate 5AE storage section within the overall administrative agenda, which was and is very rich in content. Represented in it are various social classes of the population at the time, from clergy to vassals to persons from elsewhere, but deceased on the given Schwarzenberg dominion. However, it would be wrong to assume that estates do not yet appear in other places in the archive files of manor farm estates. Moreover, the categories that need to be taken into account in comprehensive research are also relevant to matters of the church, the serves and the aristocracy.*

*The presented work aims to adequately describe ways of depositing these documents across entire funds, both in the main section, shown on the model of Treboň's so-called Old Registry, and in other subtypes of deposit categories. Moreover, it explains why sometimes up to a number of probate files may no longer be in the signed part of the archive collectin at present. An optimally elected source base was used to confirm these premise, representing different types of historical documents from eight funds of Schwarzenberg large farms from the former Upper South and Lower North Bohemian properties. Specific probate cases have also been used to illustrate some of the phenomena described, selectively and with a brief describing the issues of their participants.*

*Lenka Martínková*

## **Reforma vedení pozemkových knih a její společenské dopady: proměny praxe při převodu nemovitostí v letech 1780–1870**

**Land register management reform and its societal impacts: transformation of real estate transfer practices 1780–1870**

Budování právního státu v rakouské monarchii otevřely osvětské reformy a vyvrcholil zásadní modernizační reformou justičního systému, která navázala na proměny z let 1756–1849. K 1. lednu 1850 začaly pracovat nové prvoinstanční okresní soudy, které tvořily jednotnou soustavu moderně pojatých úředních samosoudů. Příspěvek představuje sondu vycházející z analýzy registratur čtyř okresních soudů (Kamenice nad Lipou, Pacov, Pelhřimov, Počátky) náležejících od roku 1850 do politického okresu Pelhřimov. Zaměřuje se v první řadě na vznik moderní evidence nemovitého majetku fyzických osob, které do roku 1848 náležely k poddané vrstvě. Dále se zaměřuje na různé typy převodů majetku obecně a na dokumenty, které tyto převody evidovaly.

K právní unifikaci evidence držby nemovitostí došlo v západní části monarchie v souvislosti s vydáním Všeobecného občanského zákoníku roku 1812. Zcela nová situace v rakouském civilním soudnictví nastala po zrušení poddanství r. 1848. Stát vyžadoval od občanů plnění povinností včetně daňové, a proto převzal povinnost zajistit jim ochranu občanských práv včetně držby soukromého majetku. Příspěvek proto osvětluje i vztah mezi vyvazovacími spisy o výkupu z poddanství, které vedly tzv. vyvazovací komise a posléze je spravovaly berní úřady, a mezi zakládacími spisy pozemkových knih.

Pro potřeby okresního soudu bylo nutné zavést moderní evidenci, která nahradila gruntovní knihy. Staly se jí až do roku 1869–1870 tzv. zakládací spisy pozemkových knih čili sign. F vedené oddělením pozemkových knih. Spisy se vedly podle katastrálních území a v rámci katastrálních obcí se evidence vedla podle parcelních čísel jednotlivých pozemků a na nich stojících objektů, která jim byla přidělena v Stablním katastru. Tyto jednotky spolu s veškerými dalšími k nim náležejícími právními instituty, nemovitými věcmi, aktivy i pasivy, tvořily tzv. knihovní tělo. Postupně nahradily gruntovnice. Byly postupně uzavírány podle zákona o dělení částí knihovních těles (č. 18/1869 říš. zák.). Platnost zpočátku nebyla časově omezena, což se změnilo po vydání obecného zákona o pozemkových knihách (č. 95/1871 říš. zák.), na jehož základě byly uzavřeny a založeny byly nové pozemkové knihy. Od roku 1872 už bylo možné všechny vklady a změny vložit jedině do nových pozemkových knih. Čl. III knihovního zákona stanovoval, že soukromé listiny mohou být pro vklad, zápis či poznámku v pozemkové knize použity za předpokladu, že podpisy budou úředně ověřeny



bud' soudem anebo notářem. Z tohoto důvodu byl v roce 1871 současně novelizován i dosavadní platný Notářský řád z roku 1850. Až do roku 1949 byla intabulace změn v držbě nemovitostí povinná.

*The building of the rule of law in the Austrian monarchy opened the Enlightenment reforms and it culminated in a major modernization reform of the justice system that followed the transformations of 1756–1849. On 1 January 1850, the new district courts of first instance began work, forming a unified system of modern formed official self-courts. The study presents a probe based on an analysis of the registry of four district courts (Kamenice nad Lipou, Pacov, Pelhřimov, Počátky) belonging since 1850 to the political district of Pelhřimov. It focuses first and foremost on the emergence of a modern record of real estate belonging to individuals who belonged to the subservient layer until 1848. It also focuses on different types of assets transfers in general and on the documents that registered these transfers.*

*The legal unification of real estate tenure records took place in the western part of the monarchy in connection with the issue of the General Civil Code in 1812. A completely new situation in the Austrian civil justice system occurred after the abolition of servitude in 1848. The state required citizens to comply with obligations, including tax, and therefore assumed the obligation to ensure their civil rights protection, including the possession of private property. The contribution therefore also sheds light on the relationship between the release files on the purchase from the servitude, which were kept by the so-called Release Commissions and then managed by the Internal Revenue Service, and between the founding files of the land registers.*

*For the needs of the district court, it was necessary to introduce a modern register, which replaced the homestead registers. They became up to 1869–1870 so-called founding writings of land registers, or sign. F, led by the Land Registry Department. The files were kept according to cadastral territories and within the cadastral municipalities the records were kept according to the parcustoms numbers of the individual parcels and the buildings standing on them, which were allocated to them in the Stable Cadastre. These units, along with all other legal institutes belonging to them, real estate, assets and liabilities, formed the so-called the basis of registry. Gradually, they replaced the homestead registers. They were composed by the Division of Parts of Basis Registry Act (No. 18/1869 of Imperial Code). The validity was initially not limited in time, which changed after the General Land Registry Act (No. 95/1871 of Imperial Code), on the basis of which the new land registers were composed and established. Since 1872, all the deposits and changes could only be put into new land registers. Art. III of the Registry Act, stipulated that private deeds could be used for a deposit, entry or notation in the Land Registry, provided that the signatures were officially certified either by a court or by a notary. For this reason, the current Notarial Order of 1850 was simultaneously amended in 1871. Until 1949 was the intabulation of changes in the tenure of real estate compulsory.*



Marie Macková

„Mit oder ohne Testament.“

## Testament a pozůstalostní agenda patrimoniální správy první poloviny 19. století

Testament and probate agenda of patrimony administration of the first half of the 19<sup>th</sup> century

Soudní reforma z roku 1783 přenesla na vrchnostenské soudy v českých zemích mj. i veškerá místně příslušná dědická řízení. Stopy této agendy jsou do dneška dochované mnohdy v téměř úplných řadách. Součástí pozůstalostního spisu mohla být nějaká forma testamentu nebo záznam o jeho neexistenci. Formální podobu testamentu stanovovalo císařské nařízení, věcnou pak ustanovení dědickeho práva ze Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811. Ve zkoumaném vzorku pozůstalostních spisů z panství Králíky a Ruda nad Moravou existují jak písemné testamenty sepsané profesionálně, tak ty sepsané vlastní rukou, ale i ústní testamenty pronesené před svědky a následně zaznamenané. Jejich vznik byl v prostředí vesnic a venkovských měst vyvolán buď změnou životní situace, nebo nějakým dlouhodobým záměrem. Část lidí ve sledované době umírala bez testamentu a netýkalo se to pouze osob náhle zemřelých. Zpracování tohoto informačního zdroje se nabízí jak statistickou metodou, tak využitím v regionálním zkoumání, ale stranou by neměla zůstat ani možnost mikrohistorické sondy.

*The judicial reform of 1783 transferred to the manorial courts in the Czech lands, inter alia, all locally relevant succession proceedings. Traces of this agenda are still alive today, often in near-complete lines. The probate file may have included some form of testament or a record of its inexistence. The formal shape of the testament was laid down by imperial decree, and the substantive provisions of the law of succession from the General Civil Code of 1811. In the examined sample of the estate's probate files from the manors Králíky and Ruda nad Moravou, there are both written testaments written professionally and those written in own hand, but also oral testaments pronounced before witnesses and subsequently recorded. Their emergence in the environment of villages and rural towns was triggered either by a change in life situation or by some long-term intention. Some people died without testament at the observed time, and this did not only apply to those who died suddenly. The processing of this information source is offered both by statistical method and by use in regional examination, but the possibility of a microhistorical probe should not be sidelined either.*

*Petr Popelka – Pavla Dubská***Podoby pozůstalostních spisů podnikatelů éry Františka Josefa I. Příklady pozůstalostí Davida Gutmanna, Friedricha Ulricha a Franze Langera****Forms of estate files of entrepreneurs of the era of Franz Joseph I. examples of estates of David Gutmann, Friedrich Ulrich and Franz Langer**

Pozůstalostní spisy zůstávají přes jejich byrokratickou standardizaci probíhající od vlády Marie Terezie a Josefa II. jedním z hlavních historických pramenů, který slouží jak pro rekonstrukci hospodářských aktivit podnikatelů, tak pro poznání jejich životního stylu. Zůstávají vedle vlastních firemních archivů a případně též archivů rodinných nejzásadnějšími historickými prameny pro poznání dějin podnikání a podnikatelů až do roku 1948. Testamenty, které některé podnikatelské pozůstalosti obsahují, pak tvoří doposud nedoceněný a v českém prostředí minimálně využívaný pramen pro podnikatelské dějiny.

Předkládaná studie se ve své první části zaměřuje na analýzu struktury pozůstalostních spisů. Ta byla po roce 1854 stanovena z velké části zákonem, avšak dochovaná podoba je výsledkem předchozího nakládání se spisy. Obsah pozůstalostních spisů se zpravidla sestával z řady typologicky odlišných písemností, z nichž některé byly vedeny obligatorně. Podnikatelské pozůstalosti však měly svá specifika. K nim patřila složitost oceňování firemního majetku, otázka míry oddělení firemního majetku od majetku osobního (v této věci panoval zjevně nejednotný přístup), ale i problém způsobu oceňování části podnikatelského majetku (typicky cenných papírů či technologicky složitých či unikátních celků – důlního majetku, hutí apod.).

Ve druhé části jsou představeny pozůstalostní spisy tří podnikatelů, a to jak s ohledem na zachovalost diplomatického materiálu, tak na výpovědní hodnotu dokumentů. Rozsáhlá pozůstalost Davida Gutmanna dokládá podobu pozůstalostního spisu předního bankéře a velkoobchodníka konce Rakouského císařství. Pozůstalostní spisy Friedricha Ulricha a Franze Langera pak ukazují majetková portfolia i životní styl podnikatelů v textilním průmyslu éry průmyslové revoluce. Analýza konkrétních pozůstalostních spisů pak naznačuje některé obecné rysy. Pozůstalostní řízení se v případě podnikatelských pozůstalostí zpravidla protahovala na roky, což souviselo s problematickým určováním hodnoty pozůstalosti, s vymahatelností některých pohledávek, s průtahy při vyplácení darů podle závěti a především pak s vypořádáváním nároků nezletilých dědiců. Pozůstalostní spisy pak ukazují na velmi rozdílný životní styl podnikatelů, ale i na obecnou snahu zajistit si špičkovou lékařskou péči i odpovídající posmrtnou památku.

*Despite their bureaucratic standardization underway since the reign of Maria Theresia and Joseph II, probate files remain one of the main historical sources, serving both to reconstruct the economic activities of entrepreneurs and to learn about their lifestyles. They remain alongside the company's own archives and possibly the family's most crucial historical sources for knowledge of the history of business and entrepreneurs until 1948. Testaments, which some business estates contain, then form a hitherto underappreciated and minimally exploited source for business history in the Czech environment.*

*The study focuses in its first part on the analysis of the structure of probate files. This was laid down largely by law after 1854, but the surviving form is the result of a previous handling of the files. The contents of probate files generally consisted of a series of typologically different documents, some of which were kept obligatorily. Business estates, however, had their specifics. These included the complexity of valuing corporate assets, the question of the degree of separation of corporate assets from personal assets (there was clearly an inconsistent approach to this matter), but also the problem of the way in which part of business assets (typically securities or technologically complex or unique units – mining assets, smelters, etc.) was valued.*

*In the second part, the probate files of the three entrepreneurs are presented, both with regard to the preservation of diplomatic material and the narrative value of the documents. The vast estate of David Gutmann is exemplified by the probate file of a leading banker and wholesaler of the end of the Austrian Empire. The estate writings of Friedrich Ulrich and Franz Langer then show the property portfolios as well as the lifestyles of entrepreneurs in the textile industry during the industrial revolution. Analysis of specific probate files suggests some general features. In the case of business estates, probate proceedings generally stretched over years, which was linked to the problematic determination of the value of estates, the enforceability of certain claims, delays in making donations under the last will and, above all, the settlement of claims by enfant heirs. Probate files then point to the very different lifestyles of entrepreneurs, but also to a general effort to secure top medical care as well as adequate posthumous remembrance.*

---

*Richard Drška***Mestské elity Skalice vo svetle testamentov a príbuzných písomností zo 17. storočia****Urban elites of Skalica in the light of the testaments and related papers from 17<sup>th</sup> century**

Testamenty poskytujú množstvo informácií o rodinných väzbách, majetkovom postavení, finančnom zabezpečení i zdrojoch príjmov všetkých skupín obyvateľstva slobodných kráľovských miest, ktoré zanechali takéto písomnosti. Okrem testamentov možno k tomuto typu písomností priradiť z hľadiska výpovednej hodnoty i pozostalostné súpisy a posmrtné delby majetku.

Pre výskum mestských elít Skalice na základe testamentov a príbuzných písomností je dôležitý stav prameňnej základne. V súčasnosti je možné skúmať mestské elity Skalice na základe dvoch kníh testamentov z rokov 1617–1694 a 1694–1806 a 9 škatúl, ktoré obsahujú približne 1400 kusov jednotlivín z časového rozpätia rokov 1605–1866. Najdôležitejšími mestskými úradníkmi a príslušníkmi mestských elít boli osoby zastávajúce post richtára, mešťanostu a mestského kapitána. Vo svojich rukách koncentrovali politickú moc, značné finančné prostriedky a pozemkové vlastníctvo. Celkovo sa na uvedených postoch v období 17. storočia (do roku 1711) vystriedalo 69 osôb, nateraz sa podarilo identifikovať v mestských písomnostiach testamenty, pozostalostné súpisy a delby 25 funkcionárov a 11 manželiek. Išlo o bohatých alebo nobilitovaných mešťanov, drobných zemanov, familiárov významnejších šľachtických rodov, kráľovských tridsiatnikov, prípadne o osoby s vyšším vzdelaním.

Pozornosť sa tak sústreďuje na formálnu štruktúru a náležitosti testamentov. Z konkrétnych písomností sa svojou výpovednou hodnotou radia k zaujímavejším testamenty notára a richtára Bazila Helciadesa – Hilkoviča a jeho manželky Žofie z rokov 1616 a 1617, bohatého mešťana Jána Batrnu z roku 1645, testament z roku 1589 a kúpnopredajná zmluva z roku 1589 na skalické majetky šľachtica a mešťanostu Petra Belayho, testament kráľovského tridsiatnika a richtára Jána Bogátého z roku 1637, delba a postupný predaj majetkov talianskeho rodu Fabianovcov z rokov 1602–1609, testamenty Michala Gerecyho a manželky Anny z roku 1680 s veľkým množstvom zbožných odkazov, testament bohatého šľachtica a richtára Václava Hanakyho z roku 1626 a jeho manželky Anny Klimkovich z roku 1631, pozostalostný súpis domácnosti z roku 1617 po kráľovskom tridsiatnikovi a richtárovi Tomášovi Klubnikovi, delby majetkov po notárovi a richtárovi Baltazárovi Kozmovi z roku 1647, mešťanostovi Tomášovi Tichom z roku 1636 a ilešháziovskom familiárovi a richtárovi Jurajovi Wereswarym z roku 1617, ako i testament bohatý na informácie o medziľudských vzťahoch vo vlastnej rodine richtára Jána Pogranyho z rokov 1706–1711

*Testaments provide a wealth of information on the family relations, status of property, financial security and sources of income of all the population groups of the free royal cities that have left such documents. In addition to testaments, in view of the probative value of such documents, there may also be inheritance lists and post-obit divisions of property.*

*For the research of Skalica's urban elites on the basis of testaments and related documents is important the state of the basis of historical sources. It is now possible to examine the urban elites of Skalica on the basis of two testament registers dating from 1617–1694 and 1694–1806 and 9 boxes containing approximately 1400 individual items from the period 1605–1866. The most important urban officials and members of the urban elites were those who held the post of reeve, burgomaster and city captain. They have concentrated political power, substantial funds and land ownership in their hands. A total of 69 persons took up these posts during the 17<sup>th</sup> century (until 1711), and so far they have been able to identify in the city's documents the testaments, inheritance lists and divisions of 25 officials and 11 spouses. These were wealthy or ennobled townsmen, small yeomen, familiars of major noble families, royal customs officers, alternatively also people with higher education.*

*Thus, attention is focused on the formal structure and formalities of the testaments.*

*Among the specific documents, the following will have a more interesting character with their report value: the testament of notary and reeve Bazil Helciades – Hilkovič and his wife Žofia from 1616 and 1617, the last will of rich townsman Ján Batrna from 1645, the testament from the 1589, and a contract of purchase and sale of Skalica's property of noble and townsman Peter Belay also from 1589, the testament of royal customs officer and reeve Ján Bogátý from 1637, division and gradual selling of a property of Italian dynasty of Fabians from 1602–1609, the last wills of Michal Gerecy and his spouse Anna from 1680 with a great amount of pious legacies, the testament of a rich noble and reeve Václav Hanaky from 1626 and his wife Anna Klimkovich from 1631, an inheritance list of household of royal customs officer and reeve Tomáš Klubník from 1617, the division of properties of a notary and reeve Baltazár Kozma from 1647, burgomaster Tomáš Tichý from 1636, and of Ilesházyi's familiar and reeve Juraj Wereswary from 1617, and also the testament rich of information about interpersonal relations in a blood family of reeve Ján Pograny from 1706–1711.*

---

*Luboš Janaček***Majetkové pomery popradských mešťanov v 18. storočí****Property rates of Poprad's townsmen in the 18<sup>th</sup> century**

Za obzvlášť významný prínos predloženého príspevku možno považovať predovšetkým prehľadné spracovanie životopisov najvýznamnejších popradských mešťanov z 18. storočia (Bösz, Czieser, Maleter, Roxer). Vzhľadom na ich dlhoročné pôsobenie v rámci popradskej samosprávy požívali tieto osobnosti určitý status elity, čo sa prejavilo aj v ich nadobudnutom majetkovom imaní. Práve spomenuté testamenty a pozostalostné inventáre nám umožnili nahliadnuť do ich všedných domácností. Môžeme vidieť, že vrstve najmajetnejších obyvateľov záležalo na kvalitnom zariadení domácností. Mestská rada (sirotníci) postupovala pozornejšie práve pri spisovaní ich pozostalostných inventárov, než ako to bolo pri obyvateľoch zo sociálne slabších pomerov. Z uvedeného textu je zrejmé, že popradskí obyvatelia, hoci pochádzali z menšieho a nie príliš významného mestečka na úpätí Vysokých Tatier, dbali na dopĺňanie a rozširovanie svojho domáceho mobiliáru rôznymi cennými prírastkami. Z ich pohľadu išlo hlavne o vlastnú reprezentáciu a ukázanie sociálneho postavenia, keď sa napríklad na ulici ukázali s luxusnejším odevom, pohostili svojich známych a priateľov striedobornou súpravou alebo sa pred nimi pochválili zaujímavým prírastkom vo svojej knižnici. Aj preto zmysel nášho v príspevku vidíme v pokuse naznačiť túto problematiku a rozbehnúť širší výskum vybavenia meštianskych novovekých domácností v širšom meradle. Inak nám dôležitá časť meštianskej kultúry zostane neznáma.

*In particular, the transparent processing of the biographies of the most important urban residents in 18<sup>th</sup> century (Bösz, Czieser, Maleter, Roxer) can be seen as a significant benefit of this presented contribution. In view of their long-standing activity in the local government, these individuals enjoyed a certain status of elite, which was also reflected in their acquired wealth. The above-mentioned testaments and residual inventories have allowed us to look into their ordinary homes. We can see that the class of the most affluent inhabitants depended on high-quality household appliances. The members of City Council responsible for inventories took more care in writing down their residual inventories than was the case for residents from socially weaker backgrounds. It is clear from the above-mentioned text that, anyhow they came from a small and not very important town at the foot of the High Tatra, the Poprad's residents were careful to supplement and extend their domestic equipment*

*with various valuable additions. From their point of view, it was mainly a matter of self-representation and a show of social status, for example, when they showed up on the street with more luxurious clothes, feasted on their friends and acquaintances with a silver set or boasted to them about an interesting addition to their library. That is also why we see the signification of our contribution in trying to indicate this issue and to launch a broader research into the equipment of the city households in modern times on a wider scale. Otherwise, an important part of the city's culture will remain unknown to us.*